

A katolikus egyház a baloldali sajtó tükrében 1945 és 1948 között

SZ. NAGY GÁBOR*

„Ahol nem vagyunk mi, ott az ellenség.”
(A tanú, 1969)

A tanulmány célja, hogy a *Szabad Nép* és a *Népszava* írásain keresztül bemutassa, hogyan és milyen formában jelent meg a katolikus egyház a munkáspártok politikai diskurzusában. Az itt elemzett írások legfontosabb metszete, hogy vagy egy, az adott időszak politikai közbeszédében megjelenő téma, vagy egy politikai, társadalmi, gazdasági vagy kulturális történés kapcsán említik az egyházat. Ez lehet akár néhány általános gondolat, de ahogy látni fogjuk, van, hogy a cikk fő gondolatmenete a katolikus egyházzal¹ fonódik össze.

A tanulmányban tárgyalandó írások szinte teljes egészében lefedik az egyház 1945 utáni történetének legfontosabb csomópontjait, ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a *Szabad Nép*ben és a *Népszavában* megjelenő írások csak egyfajta narratíváját adják a kérdéskörnek, illetve az egyház és az állam közötti kapcsolatnak is. Ugyanakkor a tanulmánynak nem célja, hogy az egyház oldaláról is bemutassa ezen csomópontok narratíváját. Írásomban a két munkáspárti központi napilap egyházzal foglalkozó cikkein keresztül mutatom be, hogy a politikatörténeti eseményekbe ágyazott, egyházzal kapcsolatos állásfoglalások hogyan jelentkeztek a munkáspárti sajtóban. Ebben a részben, ha szükséges, bővebben kifejtem az adott pillanat történeti kontextusát is.

A tanulmány az 1945. április 1. és 1948. június 18. közötti időszakot öleli fel. Mind a két időpont egyaránt fontos pillanata volt a politika- és az egyháztörténetnek. Április 1-jén a Magyar Kommunista Párt főtitkára, Rákosi Mátyás jegyzett vezércikket a földreform felgyorsításának szükségességéről, míg a záró dátum több szempontból is emblematikus: 1948. június 18-án a kommunisták fő ideológusának tartott Révai József értékelte a nem állami iskolák államosítását. Ekkor már két napja annak, hogy a *Szabad Nép* a Magyar Dolgozók Pártjának központi napilapjaként, a *Népszava* pedig a Szabad Szakszervezetek központi lapjaként jelent meg.

* Történész-levéltáros, PhD-hallgató, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. E-mail: sz.nagy.gabor@gmail.com

1 A továbbiakban, ha külön nem jelölöm, az *egyház* kifejezés alatt a római katolikus egyházat értem.

1. A földreform és az egyház

1945 áprilisában a legfontosabb politikai feladat a földreform végrehajtása volt. Ebben a koalíciós pártok között nem volt vita, azonban az látszott, hogy a Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt mellett a Nemzeti Parasztpárt tekintette ezt igazán fontosnak, noha a Kisgazdapárt sem akadályozta a reformot, hiszen ez már a két háború közötti időszakban is fontos kisgazda program-pont volt. A *Szabad Nép*ben és a *Népszavában* is egy-egy olyan vezércikk jelent meg, amelyben a földreform kapcsán az egyház is szóba került. A Rákosi Mátyás jegyezte vezércikk külön kiemelte, hogy azok az egyházi személyek (főként a falusi papok), akiknek a megélhetése függ a földtől, nincsenek kizárva a földosztásból.² A *Népszava* ezzel szemben arra mutatott rá, hogy az egyház birtokainak feldarabolásával annak befolyását sikerült csökkenteni.³

Losonczi Géza *A magyar demokrácia főfrontjáról* című írásában kiemelte, a földreform jelentősége abban is áll, hogy ez bizonyítja a demokrácia meglétét, hiszen nem az állam, hanem a nép által megválasztott földigénylő bizottságok végzik a földosztást. Ebben nemcsak a demokratikus pártok vesznek részt, hanem az is előfordult, hogy „[a] Demokratikus Ifjúsági Szövetség harminc tagja egy katolikus vallásoktató vezetésével megjelent a földigénylő bizottságnál és felajánlotta segítségét”.⁴

Rákosi Mátyás 1945. április 2-án, húsvéthétfőn a pártok hódmezővásárhelyi nagygyűlésén beszélt a földosztás addigi tapasztalatairól. Kiemelte, hogy mindenkinek földet kell juttatni, aki rászorul, függetlenül attól, hogy földbirtokos volt-e az elmúlt rendszerben vagy sem. Példaként hozta fel, hogy több helységben (például Mágócsón) nem akartak a helyi papnak földet adni, pedig ő is rászoruló volt, hiszen másként nem bírta volna fenntartani magát. Rákosi szerint ezt nem lehet megtenni, hiszen „[a]hol az eklézsia szegény, ahol a pap vagy templom szükségére földet igényelnek, ott az adott szegény keretek között ki kell ezt az igénylést elégíteni.”⁵

1945. április 8-án tartott közös gyűlést Kalocsán a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt. A téma továbbra is a földreform megvalósítása és a földosztás során felmerült problémák megoldása volt. Balogh István, a kisgazdapárt politikusa, a Miniszterelnökség államtitkára – és katolikus pap – kijelentette, hogy a földosztás nem fogja a katolikus egyházat megrogyasztani, „mert annak eszméjét nem az 1000, vagy 10.000 hold tartotta fenn”. Gerő Ernő pedig elmondta: a Magyar Kommunista Párt egyetért azzal, hogy a nagy egyházi birtokokat kisajátítsák, ugyanakkor azt is elfogadja, „hogy olyan egyházi célok, melyek fenntartása kívánatos, a rendelet végrehajtása során kárt ne szenvedjenek”.⁶

2 RÁKOSI Mátyás: Meg kell gyorsítani a földreform ütemét! *Szabad Nép*, 1945. április 1. 1.

3 A magyar föld. *Népszava*, 1945. április 6. 1.

4 LOSONCZI Géza: A magyar demokrácia főfrontjáról. *Szabad Nép*, 1945. április 1. 3.

5 RÁKOSI Mátyás a földről és a demokráciáról. *Szabad Nép*, 1945. április 8. 3.

6 A reakció elszenvedte első nagy vereségét. *Szabad Nép*, 1945. április 10. 3.

A *Szabad Nép* A hűbérúr hangja. Hogyan osztaná a földet a Zirci Apátság uradalmának jószágkormányzója? című írásában Hagyó-Kovács Gyulának a földreformmal szembehelyezkedő tevékenységéről szólt. A lap szerint Hagyó-Kovács „feudális gondolkozású jószágigazgató”, aki egy olyan beadványt fordult az előszállási Községi Földigénylő Bizottsághoz, amelyben „kioktató, támadó hangon igyekszik elszabotálni az igazságos földosztást”. A jószágigazgató törekvése arra irányul, hogy az egyházi földek nagyrészt érintetlenül maradjanak, a mezőgazdasági munkák továbbra is az egyház javát szolgálják, és a felosztandó földről egyedül ő és bizalmasai dönthessenek. A felosztandó földekből a gazdasági cselédségnek minimális részt juttatna (903 főnek összesen 14 kataszteri holdat), míg a 25 jelenlegi és nyugdíjas gazdatiszt részére fejenként 50 holdat adna. Az egyháziak részére a már meglévők mellé további földterületeket adna át (plébánosoknak 80, kántornak és sekrestyésnek 20–20 holdat), valamint további két plébániát is alapítana. Az Apátsághoz tartozó 12 már meglévő plébánia fenntartására és a kegyúri költségek fedezésére 100–100 holdat tartana meg. Végezetül a jószágigazgató – aki a lap szerint „valóban nem tesz tanúságot szerzetesi szerénységről és alázatosságról” – „200 holdra jelenti be igényét. 14-szer annyit követel, mint cselédei, tízszer annyit, mint amennyit a kántornak szánt és kétszer annyit, mint egy egész plébánia!” A lap szerint Hagyó-Kovács Gyula személyében „a reakciónak veszedelmes, agresszív és konok képviselőjével van dolgunk, akinek a magyar földből egy rög sem jár”. A Földosztó Bizottság azonban nem vette figyelembe a beadványt és megkezdte az uradalom területén a földosztást.⁷

A *Szabad Nép* munkatársának kezébe került az a beadvány, amelyben a székesfehérvári püspökség szinte a teljes sárkeresztúri szántóföldjét visszaköveteli. A beadvány kilenc pontban indokolja meg a kérelmet (például antifasiszta érdekekre hivatkozva), hogy miért is szükséges a számára az 1354 kataszteri holdból 1350. A Fejér megyei Földbirtokrendező Tanács azért döntött a szántóterület felosztása mellett, mert a környéken élők számára kevés földterület áll rendelkezésre, a püspökségben pedig máshol is van birtoka. A lap ironikusan jegyzi meg, hogy hiányzik a tizedik pont, pedig azzal talán még több földet is visszaigényelhettek volna, mint amennyi felosztásra került.⁸

Rákosi Mátyás Zalaegerszegen tartott nagygyűlésén ismét kiemelten foglalkozott a kommunista párt és az egyház viszonyával, és hangsúlyozta, hogy a földreform során a kommunista párt, ahogy az egész országban, úgy Zala megyében is sok, tizenöt esetben juttatta földhöz az egyházat.⁹

7 A hűbérúr hangja. Hogyan osztaná a földet a Zirci Apátság uradalmának jószágkormányzója? *Szabad Nép*, 1945. május 19. 3. Hagyó-Kovács Gyuláról lásd CÚTHNÉ GYÓNI Eszter: „Nem harcolunk, de nem is búcsúzunk...”. *A Ciszterci Rend Zirci Apátságának története a második világháború végétől Endréd Vendel apát haláláig*. Budapest, 2017. 43–55., a földosztásról a Zirci Apátság területén lásd 68–78., a témával kapcsolatban különösen a 68–72.

8 1354 holdas felosztott birtokából 1350 holdat visszaigényel a fehérvári püspökség. *Szabad Nép*, 1945. július 1. 4.

9 F. B.: A Hároméves Terv mutatja a szebb jövő felé vezető utat. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 25. 1.

Markos György a *Szabad Nép* 1945. november 18-i számában kétoldalas írásában vette számba azokat a nagybirtokos, arisztokrata családokat, amelyeket a földreform során a legnagyobb birtokoktól fosztottak meg. Markos írásában ezeket a családokat csak idézőjeles magyaroknak nevezte, hiszen nem munkájukkal, hanem „hazaárulással” szereztek meg a földjeiket. Markos ennek a szám szerint ötven család vezetőjének az egyházat és kiváltképpen a katolikus egyházat tette meg, amely a legnagyobb földbirtokosa volt az országnak a majdnem 900 ezer holdjával. Az arisztokrácia, a földbirtokosok pedig igen sok szállal kötődtek az egyházhoz, hiszen sokuk magas pozíciót töltött be az egyházon belül. Nem is csoda ezek után, írta Markos, hogy Mindszenty József hercegprímás olyan hévvel támadta pástorlevelében a földreformot. Azonban nem csak földbirtokos volt az egyház, hanem érdekelt volt 1945 előtt és után is különböző vállalatokban (bank, ipar, bányászat). Ilyen hatalmat érthetően nem akarnak a kezükből kiengedni, ezért mindent megtesznek, hogy továbbra is a hatalomban maradhassanak.¹⁰

2. A múlt és a jelen

A *Népszava* április 8-án megjelent írásában azok felelősségét feszegette, akik nem tettek semmit a világháború alatt, pedig lett volna lehetőségük rá. A szerző, Erdődy János a Bibliát citálta rögtön írása elején: „a langyosakat kiköpi szájából az Úr”.¹¹ Majd a különböző társadalmi csoportok felelősségét felemlítve ezt írta: „Pap voltál és némán túrted, hogy vallásod alaptételeit véres csizmával sárba tapossák a géppisztolyos tömeggyilkosok”.¹²

A témánkat érintő következő vezércikkben az egyház csak az ügyben érintett egyik papja miatt került elő. De ha már így történt, akkor azt a szerző, Erdődy János egy magasabb, általánosabb szintre emelte. Az írás apropóját Kun András, azaz Kun páter háború alatti tevékenysége adta.¹³ Ennek kapcsán Erdődy leszögezte, hogy a szocialisták nem ellenségei az egyháznak, noha azt beismeri, hogy a materialisták számára „[k]ülönös és csodálatos látvány [...] bármelyik vallás lelkésze”, hiszen teljesen másfelé keresik a lelki békét. Ugyanakkor nem vitatkoznak velük ebben, egészen addig, amíg a vallás és az egyház nem szól bele a napi politikába. Erdődy leszögezi, hogy

10 MARKOS György: Az ötven család. *Szabad Nép*, 1945. november 18. 1–2.

11 Helyesen: „De mivel langyos vagy, se hideg, se meleg, kivetlek a számból.” (Jel 3.16.)

12 ERDŐDY János: Langyosok. *Népszava*, 1945. április 8. 1.

13 Kun András a német megszállás után lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, majd aktívan részt vett a nyilas hatalomátvétel előkészítésében és lebonyolításában. A nyilas időszakban főként a Városmajorban működött, ahol számtalan törvénytelen séget követett el. Nagy szerepe volt az 1944 decembere és 1945 januárja között végrehajtott Duna-parti nyilas tömeggyilkosságok előkészítésében és lebonyolításában. A háború után a népbíróság 1945 áprilisában halálra ítélte, és miután fellebbezését elutasították, szeptember 19-én kivégezték. CSONKA Laura: Kun András a Népbíróság előtt. *Archívnet*, 2014/5. http://www.archivnet.hu/politika/kun_andras_a_nepbirosag_elott.html (letöltés ideje: 2017. december 10.)

„Bonyolult és nehéz kérdés a társadalom és az egyházak viszonya. Becsületes és mindenkit megnyugtató helyzet felé törekszünk – az ilyen törekvéseket nagyon gátolja, ha politikai tényezők a vallás benső ügyeibe nyúlnak; rossz vért szül azonban az is, ha egyházi férfiak félremagyarázható módon avatkoznak politikai kérdésekbe”. Ugyanis „[a] vallás és a politika tudománya nagyon különbözik egymástól és a túlvilág felé tekintő ember könnyen szakadékba zuhanhat a politika göröngyös útján. Ezen a földön a miénkhez hasonló szemre van szükség, amely kutatva és vizsgálón figyeli a földet, az anyagot, munkájának, a társadalom építésének anyagát” – zárta írását a szerző.¹⁴

3. Az egyház szerepe az 1945. évi választásokban

1945 nyarától az ország a nemzetgyűlési választásokra készült, és ez a sajtóban is kiemelt szerepet kapott. Ennek kapcsán, és Mindszenty József választási körlevele okán a munkáspárti lapok különös figyelmet fordítottak arra, hogy az egyház vajon beavatkozik-e a választásokba azzal, hogy egy adott párt felé próbálja terelni a hívet. Noha a Magyar Katolikus Püspökkari Tanács többször is jelezte, hogy nem támogat egyetlen politikai pártot sem, azért időnként a sajtóban megjelentek olyan hírek, amelyek ennek az ellenkezőjét állították. A *Szabad Nép* vezércikkében a lap maga is elismerte azt a tényt, hogy a püspöki kar kifejezetten megtiltotta az egyházi személyeknek, hogy egy adott párt mellett szólaljanak fel és ezzel a híveket befolyásolják, mégis akadtak a lap szerint olyan, egy-egy paphoz köthető akciók, amelyek szembementek a felsőbb klérus tiltásával. A *Szabad Nép* természetesen határozottan tiltakozott ez ellen, hiszen meggyőződése szerint a politikai életbe az egyház nem avatkozhat be, ahogy az állam sem avatkozhat be az egyház életébe.¹⁵ Szakasits Árpád, a Szociáldemokrata Párt főtitkára is hasonló véleményt fogalmazott meg a *Népszava* hasábjain.¹⁶ A két munkáspárt által hangoztatott álláspont az állam és az egyház teljes szétválasztására irányult, amely a kommunista és a szociáldemokrata pártok programjában folyamatosan jelen volt. A választások után pedig a *Szabad Nép* vezércikkét jegyző Révai József külön kiemelte, hogy a klérus és főként Mindszenty tevékenysége sem volt elegendő ahhoz, hogy az egyház a kommunisták ellen fordítsa a szavazásra jogosultak millióit.¹⁷

A választások után, 1945 decemberében a sajtó a társadalmi és a politikai szereplők felelősségét állította a középpontba, amely felelősségvállalás egyre inkább szükséges a demokratikus újjáépítés folyamatában. Száva István a *Népszava* hasábjain arra hívta fel a figyelmet, hogy a demokrácia alappillére a politikai szabadságjogok biztosítása, így a vallásszabadságé is, azonban azt is tudatosítani kell a közvéleményben, hogy az ezzel visszaélőkkel szemben fel kell

14 ERDŐDY János: „Krisztus szent nevében: Tűz!”. *Népszava*, 1945. szeptember 5. 1. [Kun András a kivégzéseket a címben szereplő vezényszóval hajtatta végre a nyilasuralom alatt.] Erről lásd uo.

15 A hívők szavazata. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 29. 1.

16 SZAKASITS Árpád: Egy hét múlva... *Népszava*, 1945. október 28. 1.

17 RÉVAI József: Kiálltuk a próbát! *Szabad Nép*, 1945. november 6. 1. Szinte ugyanerre a következtetésre jut a mádi esettel kapcsolatban, a választásokat is érintve: A mádi eset – és ami belőle következik. *Szabad Nép*, 1945. november 11. 1.

lépni.¹⁸ Losonczy Géza pedig azt tette szavá a *Szabad Nép* december 16-i számában, hogy a katolikus egyház még mindig mélyen beágyazódik az oktatásba és az ifjúsági szövetségekbe is, „[t]ermészetesen a sovinizmus, az antiszemitizmus és az antibolsevizmus vonalán, a hírhedt Mindszenty-féle nagybirtokmentő pásztorlevél időszerű kellékeivel felszerelve”, és ez fontos figyelmeztetés a demokratikus átalakulásban érdekelt egyházi és politikai körök számára is.¹⁹

4. 1945 narratívája és Mindszenty

A katolikus egyház számára az 1945-es év rengeteg nehézséget hozott. A földreform miatt az egyház elveszítette legfőbb bevételi forrását, és ez a gazdasági destabilizáció jelentős negatív hatással volt az egyházi intézményrendszerek ellátására is, amelyet értelemszerűen az állam volt kénytelen magára vállalni, ám ezzel az egyházat függőségi helyzetbe hozta. Ugyanakkor már 1945-ben kiderült, hogy az egyház és az új hatalmi elit együttélése nem lesz súrlódásoktól mentes.

Erre, a hatalom és az egyház közötti ellentétes éwertékelésre mutatott rá Horváth Márton is az 1946. január 6-án megjelent írásában. Horváth értékelésében 1945 az újrakezdés éve, a demokratikus társadalmi berendezkedés megteremtésének az időszaka volt, amely ugyanakkor jól mutatta azt is, hogy ezen átalakulással szemben ott állnak a Horthy-korszak hívei, a régi elit tagjai, köztük a klérus vezetői is, élükön Mindszenty Józseffel, aki „[e]zért tünteti fel a demokrácia első évét [...] holmi tatárdulásnak, történelmünk egyik legszörnyűbb csapásának”.²⁰ Szabó István január 3-i írása ezt az értékelést a Mindszenty által elmondott szilveszteri rádióbeszéd tükrében tette meg. Az értékelés érdekessége, hogy Szabó sem titkolja a hibákat, a nehézségeket, ugyanakkor az 1945. évet, ahogy azt Horváth Márton is, az első lépcsőfoknak tekintette egy magasabb cél elérésének folyamatában, míg Mindszentynek és a demokratikus átalakulás ellenzőinek „országunk számtalan hibája jó alkalom és ürügy arra, hogy kifejezze idegenkedését a demokrácia iránt. Mindszenty József érzékeny a kis dolgok iránt, a részletek iránt melyek nyilvánvalóan rosszak, de érzéketlen a nagyok iránt, a demokrácia szelleme és eszméje iránt”.²¹

Néhány nappal a rádióbeszéd után, 1946. január 5-én a hercegprímás Ries István igazságügy-miniszterhez levelet intézett, amelyben arra kérte, hogy vizsgálja felül a politikai okokból bebörtönzöttek ügyét. A levél majdnem két hétig rejtve maradt a nyilvánosság előtt, azonban január 20-án Szabó István a *Népszava* hasábjain egy hosszú írást szentelt az ügynek. Mindszenty levelének lényeges állítása az volt, hogy senkit nem lehet elítélni olyan bűnért, amelyet az elkövetés időpontjában hatályos jogszabály szerint nem büntett. Mindszenty emellett azt is kijelentette: egy demokráciában megengedhetet-

18 SZÁVA István: A demokrácia gyermekbetegségei. *Népszava*, 1945. december 14. 1.

19 LOSONCZY Géza: A magyar ifjúság két arca. *Szabad Nép*, 1945. december 16. 1.

20 HORVÁTH Márton. Szívós harcban. *Szabad Nép*, 1946. január 6. 1.

21 SZABÓ István: Az ellenzéki hercegprímás. *Népszava*, 1946. január 3. 1.

len, hogy valakit azért ítéljenek el, mert valamely párt tagja volt. Szabó szerint ezzel a levéllel ismét bizonyítást nyert az, hogy „Mindszenty a gyilkosok és rablók patrónusa...”.²²

5. A köztársasági törvény

1946 januárjának legfontosabb aktusa a köztársasági államforma jogi megteremtése volt. Ez politikai értelemben is fontos lépés volt, hiszen a háború utáni Magyarországon nemcsak valami *mellett*, hanem valamivel *szemben* is pozicionáltak önmagukat a politikai pártok, másrészt pedig a velük szövetséges vagy ellentétes társadalmi alakulatokat is állásfoglalásra készítették.

A köztársaság kikiáltásának és törvénybe foglalásának felmerülése, majd nemzetgyűlési vitája során a koalíciós pártok egyhangúlag a köztársaság mellett tették le a voksukat.²³ Ez pedig ismét jó alkalom volt arra, hogy a Horthy-korszakban vélt vagy valós politikai hatalmat birtoklókat úgy állítsák be, mint akik a köztársasági eszme ellenségei, tehát demokráciaellenesek, és így kizárják őket a demokratikus közéletből és azok intézményeiből.

A január 11-i *Szabad Nép* szerkesztőségi írásában a köztársaság-ellenes legitimistákkal szembeni harc fontosságáról volt szó. A lap szerint a legitimisták csoportja nem számottevő és önmagukban nem képesek elérni céljaikat, azonban reakciós politikájukkal a legszegényebb és emiatt leginkább tudatlanságban élő területek lakóit képesek befolyásolni, ahol „a reakciós földesúri és egyházi hatásoktól inkább fertőzött parasztságának egy része” él. A Habsburg-uralom helyreállítása még így sem lehet elérhető cél, azonban a köztársaság kikiáltásának politikai eszközökkel történő megakadályozása igen: mégpedig úgy, hogy ezt a Nemzetgyűlésben igyekeznek a békekötés utánra időzíteni.²⁴

A lap egy másik cikke szerint a Nemzetgyűlés előtt komoly feladatok állnak a választások után. Az 1945. év nehézségei a politikai pártok között is konfliktusokat szültek, de a választások után lehetőség nyílik arra, hogy ezeket rendezzék, és ehhez alapvető cél az új alkotmány elfogadása és a köztársasági eszme gyakorlati megvalósítása. Azonban szembe kell nézniük azzal, hogy a demokratikus átalakulás ellenzéke „új rohamra rendezte sorait s a klerikális reakció reverendája mögé bújva végzi a kulisszák mögött a maga egyébszembontó aknamunkáját, amikor a nemzetgyűlés elé kerül az új, demokratikus alkotmány”.²⁵

Losonczy Géza szerint ez a jogszabály a demokratikus átalakulás első, de igen fontos lépcsőfoka. Az elmúlt évszázadokban folytatott szabadságharcok ebben az alkotmányban sűrűsödnek össze. Ezt a harcot a magyar kommunisták

²² SZABÓ István: A hercegprímáshoz. *Népszava*, 1946. január 20. 1–2.

²³ PALASIK Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig, 1944–1949*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2017. (A magyar országgyűlések története) 225–236.

²⁴ Éljen a köztársaság. *Szabad Nép*, 1946. január 11. 1.

²⁵ A Nemzetgyűlés. *Szabad Nép*, 1946. január 25. 1.

megalakulásuk óta támogatták, akár az illegalitásban, akár a háború után legális pártjukban. Azonban a köztársasági eszmének vannak ellenségei.

„A reakció köztársaság-ellenes propagandájának szócsöve főként a főpapság legitimista része, amely az egyház és a vallásszabadság védősáncai mögé húzódva, nyílt és leplezetlen Habsburg-párti agitációt folytat. Mindszenty hercegprímás múlt vasárnapi szentbeszédében átlátszó történelmi analógiák fölhasználásával a szószéket ismét korteshordóvá változtatta és a királyságot minden szemérem félretételével úgy vetítette részben bigott, részben reakciós hallgatóságának szeme elé, mint az ország felemelkedésének zálogát!”²⁶

A baloldali lapok elbeszélései szerint ez a támadás nem nyílt, hanem leplezett politikai eszközökkel történik: az ellenfelek a köztársaság kikiáltásának időszerűtlenségét tárják a közvélemény elé, arra számítva, hogy a köztársasági gondolat az idő múlásával elenyészik. Ezért a demokratikus pártoknak mindent meg kell tenniük azért, hogy a támadást visszaverjék és ennek fonákságát a közvélemény elé tárják.

6. A demokratikus átalakulás és újjáépítés kérdései 1946 elején

Az ország 1946 elején nehéz helyzetben volt, a gazdasági és a társadalmi feszültségek éreztették hatásukat a mindennapokban. Ezért a politikai pártoknak Horváth Zoltán szerint nagy felelőssége van abban, hogy ne szítsák tovább az ellentéteket, hanem igyekezzenek közösen tenni azért, hogy a demokrácia-ellenes erőkkel szemben hallassák a hangjukat és a közvélemény felé egységet mutassanak, jelezve, hogy képesek felülemelkedni a problémákon. Ezért „[s]zembe kell nézni a valósággal s látni kell, hogy itt benn, az országban templomi szószéktől vezérigazgatói íróasztalig mindenhol gyilkos fegyvereket élesítenek a demokrácia ellen. Ez ellen a már-már nyílt támadás ellen védekezünk s védjük a demokráciát, amíg lehet türelemmel és munkával — *ha majd nem lehet, akkor ökölrel is*”.²⁷

A társadalmi feszültségekre szintén jó példa a február elején történt tüntetés is. A budapesti Örökimádás templomában elmondott Mindszenty-beszéd után a templomból kijövő tömeg Szálasi Ferencet és Imrédy Bélát éltette. A *Népszava* értelmezése szerint ez egyrészt a beszéd tartalma miatt történt, másrészt pedig tudatosan készültek a provokációra. A február 10-én történtek ezért túlmutatnak az egyházon és Mindszentyt, hiszen ismételten a demokratikus állam ellen történt támadás. Azonban

„[a] magyar reakció, álljon mögötte akár Mindszenty hercegprímás, akár más, súlyos tévedésnek esik áldozatul, ha azt hiszi, hogy elérkezett az órája. Magyarországból többé nem csinálnak otthont a reakciónak és a nemzetközi összeesküvésnek. A magyar demokrácia türelmes és önmérséklő volt mindaddig. A magyar munkástömegek csodálatraméltó fegyellemmel viselték a nélkülözést és

²⁶ LOSONCZY Géza: Magyar köztársaság. *Szabad Nép*, 1946. január 27. 1.

²⁷ HORVÁTH Zoltán: Nemzeti szabadság. *Népszava*, 1946. január 12. 1.

szenvédést és csak szocialista öntudatuk ereje tartotta vissza őket attól, hogy a megmegújuló provokációra megmutassák erejüket. Súlyosan téved azonban mindenki, aki ezt az önfegyelmet erőtlenségnek értékeli. Vegye tudomásul a magyar reakció, hogy az egész ország dolgozó népe készen áll és nekünk, munkáspártoknak nem megindítanunk kell ezt a lavinát, hanem csak engedélyt kell adni arra, hogy a munkásság akcióba lépjen”.²⁸

A *Népszava* tehát a támadásra az ellentámadással való fenyegetéssel választott, amely természetesen nem segítette az egyház és a baloldali pártok (és az állam) közötti megbékélést. De persze nem is ez volt a cél.

1946. február 16-án a Magyar Kommunista Párt nagygyűlést tartott Budapesten. A *Szabad Nép* aznapi számában felvezette mindazokat a témákat, amelyről Rákosi Mátyás pártfőtitkár beszélni fog. A lap elismerte, hogy az ország még mindig súlyos gazdasági helyzetben van, és a társadalmi, politikai átalakulások sem mennek zökkenőmentesen, noha az újjáépítés során jelentős eredményeket értek el. Ugyanakkor ezek az eredmények csak lassan fejtik ki pozitív hatásukat és a nehézségek felnagyításával a demokratikus átalakulás ellenségei folyamatosan támadás alatt tartják a kormányt. A régi politikai elit pedig

„[p]olitikai segédcsoportokat is szervez magának: a demokrácia többségi pártjának azóta hivatalosan is megcáfolt vezérszónoka és Mindszenty hercegprímás tevékenysége mutatják, hogy nem csekély eredménnyel. Aknamunkáját a demokrácia gazdasági és politikai alapjai ellen, különösen megkönnyíti az a körülmény, hogy az államapparátusban csekély kivétellel szinte teljesen bent ülnek a reakciós rendszer emberei, akik szoros kapcsolatokat tartanak fenn a reakció gazdasági és politikai vezető köreivel és betegesen megduzzadt létszámukkal súlyosan terhelik koldusszegény országunk nehéz helyzetét”.

A lap szerint tehát a demokrácia ellenségei nemcsak az államhatalom külső, hanem legbelső köreiben is ott ülnek: az egyház mellett a kisczadapárt vezető politikusai közül többen is folyamatos harcot vívnak az átalakulást kívánó munkáspártokkal.²⁹

A *Szabad Nép* narratívája szerint a demokratikus erő, tehát a munkáspártok és azt ezt támadók közötti harc egyre inkább eldurvult 1946 februárjára. A „reakció” nyílt támadásai a demokrácia ellen azt a látszatot kelthették, hogy a kormány és a demokratikus pártok nem képesek megvédeni az eddig elért eredményeket. Horváth Márton szerint ennek köszönhető az, hogy a „reakció elbizta magát”, és a korábbinál is hevesebben és nyilvánvalóbban támadta a demokratikus rendszert. Mi is történt Horváth interpretációjában? „Az elmúlt hetekben a fasizmus, sovinizmus, antiszemitizmus szennyes áradata itt-ott előszivárgott a föld alól, sőt a főpapi ornátus, templomi szószék vagy a nemzetgyűlés tiszteletet parancsoló falainak védelme alatt igyekezett befurakodni demokratikus politikai életünkbe is. Mindez csak egyetlen szóval volt illethető: reakciós provokáció”. A válasz azonban nem sokat késett:

²⁸ Végső figyelmeztetés. *Népszava*, 1946. február 13. 1.

²⁹ Pártunk nagygyűlésén. *Szabad Nép*, 1946. február 16. 1.

„A reakciós kihívás megkapja méltó válaszát. *Most vagy soha* — gondolja a munkás és a paraszt is és megmozdul szabadsága védelmében. Munkássztrájk és tüntetés, parasztküldöttségjárás adott hírt arról, hogy a tömeg türelme végét ért. A megmozdulások hatására a legdurvább és leplezetlen reakció hangja átmenetileg visszahúzódott a parlament és az utca túl éles fényéből a templomok homályába és a névtelen agitációba”.

Mindennek pedig az lehet az eredménye, hogy a koalíció megerősödik, megtörténik a gazdasági és politikai átalakulás, amelynek eredményeképpen a tömegek is elkezdik érezni mindezek jótékony hatását.³⁰

1946. március elejére a politikai feszültség a kisgazdapárt jobboldala és a munkáspártok között végül is oda vezetett, hogy a baloldali pártok egy koalíción belüli koalíciót hoztak létre Baloldali Blokk néven. Ennek a formációnak a politikai hitvallását a *Szabad Nép* március 5-i számában adták közre az első oldalon, vezércikk formájában. A Baloldali Blokkot egyszerűen a kisgazdapárt és a katolikus egyház között fennálló, a demokráciát támadó egységfront ellensúlyozásaként interpretálták a közvélemény felé. Ugyanis, írta a *Szabad Nép*,

„[a] demokratikus kormánykoalíció legnagyobb pártjának képviselői a Nemzetgyűlésen kihívóan és tüntetően tapsolnak annak a Mindszenty Józsefnek, akiről köztudomású, hogy a földreform adáz ellensége, hogy a szervezkedő reakció egyik főpatronusa, a nyilas országvesztők védőügyvédje, akinek fellépését a demokrácia ellen a demokratikus pártok – köztük a Független Kisgazdapárt – annak idején közösen és egyhangúan elítélték”.

Tehát a narratíva szerint a kisgazdapárt jobboldala és az egyház elleni fellépés nemcsak a baloldal politikai érdeke, hanem a demokratikus jogállamé is.³¹

A *Szabad Nép* állásfoglalása mellé csatlakozott a *Népszava* is, amely ugyanazon a napon, szintén szerkesztőségi állásfoglalásban rögzítette a kommunista párti orgánium által megfogalmazottakat. A lap véleménye szerint

„[t]essék annak, aki nem híve a demokráciának, *nyíltan kivonulni a demokratikus koalíció pártjaiból*. Nemrégén az utcán együtt éltették Mindszentyt Szálasival és Imrédyvel. Nem sokkal ezután pedig a parlamentben a Kisgazdapárt jobbszárnya Mindszentyt éltette. Nem vitás, hogy akik a parlamentben nyíltan Mindszentyt éltették, ezzel burkoltan *Szálasi és Imrédy szelleme mellett tettek hitet*. Velük tovább egyetlen pillanatig sem vagyunk hajlandók még *az együttműködés látszatát sem fenntartani*”.³²

A Szociáldemokrata Párt tehát a Magyar Kommunista Párt mellé állt a kisgazda jobbszárnnyal és a Mindszenty vezette egyházi körökkel szemben, ezzel is baloldali egységet mutatva a közvélemény felé.

A katolikus egyház elleni támadások március közepétől egyre inkább ritkultak a vezércikkekben. Március 22-én azonban a *Népszava* egy hosszabb szerkesztőségi írásban foglalkozott Grósz József kalocsai érsek egyik beszédével.

30 HORVÁTH Márton: Betelt a mérték. *Szabad Nép*, 1946. február 24. 1.

31 Tiszta vizet a pohárba! *Szabad Nép*, 1946. március 5. 1.

32 Termékeny koalíciót! *Szabad Nép*, 1946. március 5. 1.

A lap a Grósz-beszéd azon részét vette górcső alá, amelyben az érsek „feltűnő ismételtetéssel, rendkívül hosszan lelkendezik holmi titokzatos fehér lóért”. A párhuzam természetesen teljesen egyértelmű volt a lap szerint, hiszen a fehér ló Horthy Miklós szimbólumává nemesedett a háború előtt. A Grósz-beszéd ilyen interpretálása lehetőséget teremtett a lapnak arra, hogy a katolikus klérus vezetőit egyértelműen azonosítsa a Horthy-korszak visszaállításán fáradozókkal. Itt már nem csak Mindszenty jelent meg, nem csak Mindszenty az, aki veszélyt jelent a demokráciára, hanem a felsőpapság is. Ezért is szólította fel Grósz arra, hogy tisztázza a beszédében elhangzottakat, és határolódjon el a Mindszenty által képviselt irányvonalától.³³

Néhány héttel később, április 13-án a *Népszava* vezércikkében Zavradecz István ferences szerzetes, volt tábori püspök népbírósi perével foglalkozott, amelynek során öt és fél éves büntetést szabtak ki rá. Zavradecz ügye azonban túlmutatott önmagán, hiszen a lap nemcsak a múltban elkövetett vélt vagy valós bűnököt megtorló népbírósi tárgyalással foglalkozott, hanem ezt felhasználva a papság felé fordult, miszerint „[I]gyen memento mindenki számára a népbírósi ítélete. Tanulja meg az egyház minden papja, hogy papi minőségében a politika nem az ő dolga, ne ártsa magát olyan kérdések feszegetésébe, amelyekhez nem ért”. Ez pedig egyértelmű figyelmeztetés volt arra, hogy az egyház vonuljon ki a politikai térből.³⁴

7. Az ifjúságért folytatott harc és az egyházi iskolák

Néhány nappal a Zavradecz-cikk után a munkáspárti sajtó figyelme az ifjúság felé fordult, elsősorban a katolikus ifjúsági mozgalmakban részt vevők és az egyházi iskolákba járók felé. A Budapesti Piarista Gimnázium diákjai a rendőrségi jelentések szerint egy merénylet, egy „fasiszta összeesküvés” tervét dolgozták ki közéleti szereplők ellen. A terv még idejében a gimnázium tanárainak a fülébe jutott, akik azonban a rendőrség értesítése helyett házon belül igyekeztek elintézni az ügyet. A baloldali narratívában ez pedig úgy jelent meg, hogy az ifjúságot, amelyet mélyen áthatotta a háború előtti és alatti közbeszéd, keményen kell fogni, főként a piaristák tanítványait, hiszen több, a Horthy-korszakban szerepet vállaló közéleti szereplő maga is piarista diák volt és az ő tanárai is a „német eszmét” honosították meg a gimnázium falai között. Ilyen környezetben és ilyen háttérrel

„[a] diákok fasiszta szervezkedése nem véletlen – ezt aláhúzva, nagyon komolyan mondjuk. Nincs más megoldás, mint az ifjúságot keményen kézbe fogni, nem engedni neki egy pillanatot se, hogy még jobban kifejlődjék benne a félrevelt politikai ösztön. Ha a tanulókat a nehezen ellenőrizhető tantermekben hagyjuk felnőni, jövőnket tesszük tönkre, Magyarországot. A fasiszta

³³ Elég volt a fehér lóból. *Népszava*, 1946. március 22. 1.

³⁴ Az elítélt püspök. *Népszava*, 1946. április 13. 1.

ifjúságból pedig tanúsított nemtörődömségünk következtében fasiszta férfiak lehetnek, fasiszta férfiaktól pedig fasiszta társadalom alakulna”.³⁵

A Baloldali Blokk a politikai harcot kiterjesztette, és újabb frontot nyitott az egyház ellen.

A piarista gimnazistákkal elindult „fasiszta összeesküvés” május közepére egyre többször bukkant fel a baloldali lapok hasábjain. Kiss Szaléz ferences szerzetes is így került a hatóságok látóterébe, mint aki 1945–1946 fordulóján felbujtóként főszerepet játszott a szovjet katonák elleni merényletekben Gyöngyösön. Az egyre inkább megszaporodó, főként az egyházi ifjúsági egyesületeket és az egyházi személyeket érő támadások egyértelműen mutatták, Kiss Szaléz szavaival élve, hogy „az ifjúságért újabb harc indult”.³⁶ Ahogy a *Népszava* 1946. május 19-ei vezércikkét jegyző Száva István ezzel kapcsolatban megjegyezte,

„[n]e áltassuk magunkat! Bizonyos, hogy határtalan bűn terheli a páter Kiss Szalézeket és a felbujtással foglalkozó hasonló gangsztereket, de ne higgyük, hogy ezt a réteget neveléssel valaha is a demokrácia meggyőződéses híveivé lehet tenni. Nem, ennek a rétegnek elemi osztályérdekei ütköznek össze a demokrácia felfogásával és az ország dolgozó tömegeinek az érdekeivel, tehát örökké ellenségei lesznek a dolgozó osztályoknak csakúgy, mint a demokráciának”.³⁷

Úgy vélem, ekkor már jól látható, hogy a harc, amely az ifjúságért folyik, elsősorban az egyházak és a kommunista párt között, olyan szintre jutott, ahol már semmiféle diskurzus nem jöhet létre. Innentől kezdve pedig a harc célja nem a másik meggyőzése, hanem legyőzése, és a közvélemény nem maradhat pártatlan. Mindenképpen állást kell foglalnia.

1946 júniusában továbbra is feszült légkör uralkodott a munkáspártok és az egyház között. Az egyházi szervezeteket, oktatási intézményeket ért egyre szaporodó támadásokra válaszul Grósz József ajánlására megalakították a Katolikus Szülők Szövetségét az egyházi fenntartású iskolákban. Mindezek mellett pedig az ország szinte minden pontjáról beadványokat, leveleket küldtek a miniszterelnöknek, amelyben kérték az egyházi iskolák elleni támadások leállítását. A *Szabad Nép* június 14-i, Betlen Oszkár által jegyzett vezércikkében ezekre azt a választ adta, hogy

„[a] magyar demokrácia nem egyházellenes, hanem fasisztaellenes. Az egyházi iskolákat azok veszélyeztetik, akik Gyöngyösön, Celldömölkön, Szombathelyen és Budapesten meghurcolták reverendáikat a fasizmus sarában. Azok veszélyeztetik az egyházi iskolákat, akik tanulóik kezébe a rózsafüzér mellett kézigránátot nyomnak, akik megfordítják a tízparancsolatot. »Ölj«-t és »Ne szeresd felebarátodat« hirdetnek”.

³⁵ „Háziügy”. *Népszava*, 1946. április 16. 1.

³⁶ Idézi: MÁTHÉ Zsuzsa: Egy ferences szerzetes tragédiája. *Valóság*, 2004/6. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=189&lap=2> (letöltés: 2017. december 1.)

³⁷ Száva István: Kor, vagy osztály? *Népszava*, 1946. május 19. 1.

Az egyházi iskolák sorsa ezen narratíva szerint nem a kormányzaton múlik, hanem az egyházon. Azon, hogyan tudja az intézményeit és az ott zajló oktatást integrálni a kormányzat oktatásügyi törekvéseibe. Betlen szavaival élve

„[a]z egyházi iskolák sorsa egyes egyedül attól függ, hogy vezetőik hajlandók-e tudomásul venni, hogy Magyarországon az ezerholdak, a népelnyomó királyság, a háborús uszítás világának vége van. Attól függ az egyházi iskolák sorsa, hogy vezetőik hajlandók-e alkalmazkodni az új kor szelleméhez, a magyar nép békevágyához, szabadságszeretetéhez, Magyarország társadalmi fejlődésének szükségleteihez”.³⁸

Ehhez a véleményhez csatlakozott június 20-i írásában Justus Pál a *Népszavában*. A Szociáldemokrata Párt lapja azonban nemcsak az egyházakat hibáztatta a felekezeti iskolákban történetek miatt, hanem kormányon belüli politikai támadásra is felhasználta ezt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője a parasztpárti Keresztury Dezső volt, akinek a személyével azonban sem a kommunista, sem a szociáldemokrata párt nem volt kibékülve. Ezért mindent elkövettek, hogy eltávolítsák a kormányból és helyére olyan személyt ültessenek, aki a munkáspártok számára is elfogadható. A Keresztury által vezetett

„kultuszminisztérium feladata volna az egyházi iskolák ellenőrzése, a felügyeleti jog hatékony gyakorlása. Az egyházi iskolák nagy része még a rendkívül enyhe és félnk miniszteri rendeleteket sem hajlja végre, a néhány megjelent új tankönyv használatát is megtiltja. Ki felelős ezért?”

Keresztury tehát e felfogás szerint miniszteri működése során nem fékezte meg az egyházi iskolák tevékenységét, nem tette kötelezővé az újonnan megjelent tankönyvek használatát, így ő is felelős volt azért, ami ezekben az oktatási intézményekben zajlott.³⁹ Azonban a támadások nem érték el a céljukat, mert Nagy Ferenc miniszterelnök nem volt hajlandó Kereszturyt eltávolítani a kormányból.⁴⁰

1946 júliusában a Belügyminisztériumot vezető Rajk László rendeleti úton tiltott be több egyházi szervezetet, ami a katolikusok között hatalmas felháborodást és felzúdulást keltett. A legnagyobb veszteség az egyház számára a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete, azaz a KALOT betiltása volt. Az egyházi tankönyvek és az oktatás folyamatos támadása, az ifjúsági szervezetek ellehetetlenítése miatt a katolikusok joggal érezhették, hogy szervezett támadás és üldöztetés folyik ellenük. Az egyház félhivatalos orgánuma, az *Új Ember* júliusi vezércikkeiben⁴¹ ennek hangot is adott. A *Népszava* interpretációjában ez a vélemény úgy jelent meg, hogy

38 BETLEN Oszkár: Kik veszélyeztetik az egyházi iskolákat? *Szabad Nép*, 1946. június 14. 1.

39 JUSTUS Pál: Nagytakarítást a kultuszminisztériumban! *Népszava*, 1946. június 20. 1.

40 PÁL Zoltán: Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében. In: HORVÁTH László – LACZKÓ Krisztina – TÓTH Károly – PÉTERFFY András (szerk.): *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*. Budapest, 2011. 607–609.

41 HAMVAS Endre: Szabadság és önkény. *Új Ember*, 1946. július 14. 1., Az idejémtúlt vulgárpropaganda. Uo. 1., A harmadik front megszállottjai. Uo. 1946. július 21. 1.

a „katolikus hetilap nagyzási mániába esett, ahogyan és amikor a magyar katolikusok s a katolikus egyház üldözéséről fecseg és ennek a mániájának lázrohamaiban nem egyszerűen csak panaszkodik, hanem tervszerűen, nagyon tudatosan s még nagyobb vakmerőséggel bárgyú hazugságokat sugdos az európai közvélemény fülébe”.

A harc ebben a narratívában új, magasabb, európai szintre helyeződött, amely során a katolikus egyház és a sajtója „szegény, szerencsétlen Magyarország ellen” lázítja „az egész Fekete Internacionálét”. Az európai és a tengerentúli katolikus sajtó pedig tényként kezelte a magyarországi egyházüldözést és a katolikus egyház ellehetetlenítését – legalábbis a *Népszava* szerkesztősége szerint. Ezért aztán sietett is leszögezni, és félreérthetetlenül az egyház tudomására hozni, hogy

„ha ez a szégyenletes világintrika tovább folytatódik, valóban a »legnagyobb veszélybe« kerülhet a magyar katolikusság is... Mert se »Új Ember«-ék, se klérusék, Mindszentyék ne felejtsek pillanatra sem, hogy azon a magyar hajón, amely a demokratikus rend és a béke partjai felé igyekszik s amelyet ezek a külföldi intrikák és rágalmak a nyomor és zúrzavar örvényeibe szeretnének süllyeszteni, igen, azon a magyar hajón rajta él a magyar katolikusság egyeteme is és sorsa mindenképpen egy az ország sorsával!”.⁴²

8. Az 1946–1947. év belpolitikai harcainak hatása az egyházra

1946. augusztus elején a legfontosabb politikai esemény a forint bevezetése és ezzel a gazdaság stabilizálása volt. Ugyanakkor a *Szabad Nép* itt is igyekezett rámutatni arra, hogy ez nem lesz könnyű, hiszen ennek a politikai aktusnak is megvannak az ellenségei.

„A stabilizálás ellenségei tehát elsősorban a reakció híveiből állnak. Ehhez tartoznak bizonyos egyházi körök, birtokukat elvesztett földesurak, a régi rendszerrel összenőtt fiskálisok, az állami és egyéb bürokráciának ellenforradalmi, fasiszta, reakciós tagjai és a nagytőke egyes képviselői. Valamennyiüket összefűzi az, hogy minden eszközt jónak tekintenek a demokratikus rendszer elgáncsolásra s legfőbb célkitűzésük a régi uralmi rendszer valamilyen formájának visszaállítása”.⁴³

A kommunista politika egyre inkább áttevődött abba az irányba, hogy az egyházat belülről igyekezett bomlasztani, ahogy azt tette politikai ellenfeleivel is. A módszer tehát adott volt: a nyilvánosság felé azt kellett mutatni, hogy nem az egyház en bloc az ellenség, hanem „bizonyos egyházi körök”, amelyekről a közvélemény már nagyrészt tudhatta is, hogy kikből állnak. Erre rímelt a kormány 1946. augusztus elején kiadott felhívása, amelyben azzal a kéréssel fordult a papsághoz, hogy ne avatkozzon a politikába, ugyanakkor segítse a demokratikus átalakulást, illetve az ország szellemi és fizikai újjáépítését. Mindezért a kormányzat továbbra is tiszteletben tartja az egyház jogait

⁴² Egy hazugság útja Európában. *Népszava*, 1946. július 25. 1.

⁴³ FRISS István: A stabilizáció néhány kérdése. *Szabad Nép*, 1946. augusztus 1. 1.

és minden, az ország sorsát érintő kérdésben nem csak kikéri, hanem meg is hallgatja a véleményét.⁴⁴

Ugyanez a nézőpont mutatható ki a *Szabad Nép* augusztus 4-i számában megjelent Révai József-írásban is. A július végén, augusztus elején Miskolcon történt pogrommal kapcsolatban ismét támadás érte az egyház néhány vezető tagját. A kommunista párti lap publicistája felrótta nekik, hogy nem tesznek semmit az antiszemita megnyilvánulások ellen, sőt hallgatásukkal felerősítik azokat. Azt azonban nem említette meg Révai, hogy a pogrom kirobbanásában milyen szerepet játszott a kommunista párt július 23-i, miskolci tömegdemonstrációja.⁴⁵ A *Szabad Nép* szerint az országnak választania kell: „Mi vagy ők?” Révai szerint

„A fasizmus, az antiszemitizmus a reakció édesgyermeké, fegyvere és ideológiája. Egyik a másiktól elválaszthatatlan. De ki az, aki a reakciónak, következésképpen a fasizmusnak menedéket és fedezéket nyújt, aki az ifjúság fasiszta összefüggéseit bagatellizálja, ki az, aki hallgatással tér napirendre afölött, hogy bizonyos magas egyházi férfiak a fasisztáknak adandó közkegyelemtől teszik függővé a pogromok megszűnését”.⁴⁶

A feszültség tehát nem csökkent. A kommunista párt azonban a falujáró mozgalom májusi elindításával igyekezett meggyőzni a vidéki lakosságot arról, hogy igaztalan az, amikor „[a] reakció a vallásellenesség vádjával illetve a kommunistákat”, hiszen ezzel szemben állt az a tény, hogy „[a] falujáró kommunisták által helyreállított templomok tucatjai és a falusi papok elismerő levelei bizonyítják: a kommunisták a teljes vallásszabadság hívei, megbecsülik a nép vallásos érzését is”.⁴⁷ Ezen érvelés szerint arról van szó, hogy a vallásosság és a vallásos érzület nem azonos a katolikus egyház tevékenységével. A kommunista párt tehát igyekezett elválasztani a vallásos embert az egyháztól.

1946. október közepén újra a kommunista párt látószögébe került az egyház, köszönhetően a Baloldali Blokk október 18-án, a kiscgazdapárt számára átadott követeléseinek és az arra adott kiscgazda válasznak.⁴⁸ A kiscgazdapárt a kommunista párt szerint a Baloldali Blokknak arra a követelésére, hogy a földalapról a régi gazdák helyett az új gazdákat támogassák, azt válaszolta, hogy ebből az alapról

44 A kormány felhívása a papsághoz. *Szabad Nép*, 1946. augusztus 2. 1.

45 A MKP 1946. szeptember 23-án tömegdemonstrációt rendezett Miskolcon a gazdasági reformok kikényszerítése miatt. Rákosi is beszédet mondott és akasztással fenyegette meg azokat, akik a párt véleménye szerint a gazdasági stabilizáció ellenségei. Ennek a beszédnek a nyomán került sor a több napig elhúzódó pogromra.

46 Révai József: Páris és Miskolc. *Szabad Nép*, 1946. augusztus 4. 1.

47 Falujárás. *Szabad Nép*, 1946. szeptember 12. 1.

48 A MKP a kiscgazdapárt elé terjesztette azokat a követeléseket, amelyek szerinte a politikai válság megoldásához szükségesek. Ezek között szerepelt a választójogi törvény felülvizsgálata, a malom államosítása és további kiscgazda képviselők kizárása a Nemzetgyűlésből. A kiscgazdapárt ezeket udvariasan, de határozottan visszautasította, és arra hívta fel a kommunista párt figyelmét, hogy a megoldáshoz közös koalíciós együttműködés szükséges.

„gondoskodni kell az egyházak jövedelmeinek kárpótlásáról, hogy »közérdekű feladataikat elláthassák.« Közérdekű feladatok ellátása? Az egyházi iskolákat az állam tartja el, anélkül, hogy komoly beleszólása lenne az oktatásba. A Kisgazdapárt éppoly jól tudja, mint mi, hogy az egyháznak a pénzügyminisztérium és az újjáépítési minisztérium igen komoly összegeket juttat. Ideje volna közölni, mekkorák ezek az összegek. Mindszenty, esztergomi érsek, a demokrácia nyílt ellenfele a demokratikus államtól kap rendes havi javadalmazást, amely a többszöröse a miniszterelnök havi fizetésének. Úgy látszik, a Kisgazdapártnak mindez nem elég: további súlyos összegekkel akarja »kárpótolni« Magyarország legnagyobb volt nagybirtokosát, a katolikus egyházat, ugyanakkor, amikor az újjazdák százezreinek a koldusszegény állam alig tud segítséget nyújtani. Nyilvánvaló tehát, miről van szó. A Kisgazdapárt látszólag elfogadja a Baloldali Blokk kívánságát az újjazdák megsegítéséről, de úgy »fogadja el«, hogy igyekezik továbbra is biztosítani magának a klerikális reakció támogatását”.⁴⁹

Az MKP szempontjából nézve a kisgazdapártból kizárt, majd új pártot alapító képviselők és politikusok nem csak a munkáspártok, hanem a kisgazdapárt számára is ellenfelet jelentenek, és több esetben is hátrányosan befolyásolhatták a kisgazdapárt politikai céljait. Ilyen hátrány lehet az egyház politikai támogatásáért zajló küzdelem is – legalább is a kommunista párt szerint. Ennek szemében már hosszú hónapok óta szálla volt az egyházi oktatási intézményekben zajló tevékenység, és az, hogy az egyház nem az állami oktatásban használatos tankönyveket alkalmazta, hanem a sajátjait. A *Szabad Nép* véleménye szerint ezt csak úgy lehet kiküszöbölni, hogy államosítják a tankönyvek kiadását és a jogszabályokban rögzített tananyagot oktatják. Ugyanakkor

a „tankönyvek államosítása nem fogja kiszorítani a vallásos szellemet az oktatásból. Emiatt ne fájjon senkinek a feje. Ennek a rendszabálynak csak az lenne a feladata, hogy a reakciós szellemet szorítsa ki az iskolából. Meg vagyunk róla győződve, hogy ez a két fogalom nem minden vallásos ember számára azonos”.⁵⁰

Ez a reakciós szellem jelent meg a *Népszava* november 12-i írásában is. Itt azonban párhuzamot nem az egyházi oktatási intézményekben zajló oktató-nevelő munka területén húzták meg, hanem az 1920-as évvel, a Horthy-korszak kezdetével. A lap szerint ugyanis

„1920 szelleme nem pusztult ki még Magyarországról. Ott rejtőzködik iskolákban, leventén és templomokban félrenevelt, háborúban meggyötört tömegek lelkében. De a métely beférkőzött közéleti embereink egy részének gondolatvilágába is. Amíg úgy látták, hogy az idők nem alkalmasak, meghunyászkodtak és demokratákká álcázták magukat. Most, hogy a munkásság az építőmunkával foglalja le még szabad idejét is, most, hogy már régen nem mutattuk meg a magyar szocialisták

49 A Kisgazdapárt válasza. *Szabad Nép*, 1946. október 25. 1. A kisgazdapárt és a Szabadságpárt közti harcot mutatja be: Révai József: Legyen vége a huzavonának. *Szabad Nép*, 1946. december 1. 1., és A tíz ponthoz. *Szabad Nép*, 1946. december 5. 1.

50 Losonczy Géza: A tankönyvek államosítása. *Szabad Nép*, 1946. november 10. 1.

százezres tömött sorait, most, hogy külföldről anyagi, a szószékről erkölcsi bátorításokat kapnak, feltámadt 1920 szelleme”.

Ezen elbeszélés szerint tehát tovább folytatódik a harc. Ennek egyik szereplője továbbra is a katolikus egyház, amelynek tanításai, politikai szereplése ellen fel kell lépni. Ez már az éberség politikája, amikor mindenhol, országhatáron belül és kívül is ellenség leselkedik a fiatal magyar demokráciára. Ezt pedig az is mutatja, hogy köztisztviselőként álló professzorok, szakemberek megnyilatkozásaiban újra megjelennek a háború előtti sablonok: „»fajidegen«, »népgyökerű«, »krisztusi világszemlélet«, »Szent István országa«, »magyar, vagy baloldali«”.⁵¹ Ez pedig a munkáspártok szemében egyenlő a Horthy-korszak restaurációjának kísérletével.

1947 elején a Kisgazdapárt és a Kommunista Párt közötti hatalmi-politikai harc fordulópontjához érkezett. Az 1946 decemberében a politikai rendőrség által felgöngyölített köztársaság-ellenes összeesküvésből nőtt ki a kisgazdapárt felső, vezető részét is maga alá temető „Magyar Közösség”-ügy. Az összeesküvés szereplői és támogatói között „természetesen” ott találjuk a katolikus egyházat is, amely keretet adott a szerveződésnek.⁵² Az egyház azonban nemcsak a „Magyar Közösség”-ügyben való szerepe miatt vált a munkáspártok céltáblájává, hanem lehetőséget biztosított egyéb, addig függőben tartott politikai harcok újraindítására is. Ilyen volt például az 1946 nyarán folyamatosan támadott Keresztury Dezső kultuszminiszter személye, aki újra célkeresztbe került. Erre pedig azért kerülhetett sor, mert a kommunisták a Kereszturyt addig végig megvédő Nagy Ferenc miniszterelnököt is érintettnek vélték a köztársaság elleni összeesküvésben, noha ezt 1947 januárjában még nem tárták a nyilvánosság elé. Ugyanakkor a *Népszava* januárban még úgy látta, hogy a belpolitikai ütközetek ellenére a miniszter pozíciója nem ingott meg, és a „klerikális érdekeket száz százalékgig kiszolgáló Keresztury így továbbra is helyén maradhat és a köréje csoportosuló minisztériumi klikk továbbjátszhatja, a magyar demokráciára oly ártalmas játékait”.⁵³ Azonban a fenyegetés már egyértelmű volt, és ez az egyház számára sem adott túlzott bizakodásra okot.

Alig egy hónappal később, február 10-én aláírták Párizsban a magyar békeszerződést. Ennek okán Szabó István írt vezércikket a *Népszava* február 16-i számába. Szabó sorra vette a háborúba lépés, a háborús vereség és pusztítás bűnöseit, amely között ott látta a katolikus egyházat is. Szabó szerint a felelőség alól az egyházi vezetők nem bújhatnak ki, hiszen még a vallásellenes Adolf Hitlerrel is összefogtak hatalmuk biztosítására. Ugyanakkor azt is látni kell, legalább is a *Népszava* szerint mindenképpen, hogy „nem vallási vitát csinálunk, hanem politikait, tehát osztályharcosat, jogosat és e kérdésben velünk van minden valamirevaló elme Európában, minden tisztességes ember Magyarorszá-

51 1920. *Népszava*, 1946. november 12. 1.

52 RÉVAI József: Összeesküvők és cinkosok. *Szabad Nép*, 1947. január 5. 1.

53 Meddig tart a szünet? *Népszava*, 1947. január 9. 1.

gon”. Azaz felfogásuk szerint nem a vallást, nem a vallásosságot támadják, hanem azokat, akik a vallás nevében asszisztáltak Magyarország elpusztításához.⁵⁴

Ez a kommunikációs stratégia jelent meg a kommunista párt propaganda-tevékenységében is. Ahogy már 1946-ban, úgy 1947 februárjában is szerepet kaptak a falujárók, akik vasárnapjukat áldozzák fel arra, hogy az ország népét segítsék önkéntes munkájukkal. A falujárók a kommunista propaganda szerint nem tesznek különbséget templom és állami intézmény között: segítenek ennek és annak is a felépítésében, rendbehozásában. Ez a közvéleményt ismét megerősítheti abban, hogy a kommunisták nem a vallás ellenségei, és nem tesznek különbséget ezen az alapon. Mindezt jól mutatja például az ipolytölgyesi és az ároktői plébános hálás levele, amiért segítettek a templom rendbehozatalában. Csobánka jegyzője pedig a helyi katolikus egyház köszönetét tolmácsolta a falujárók felé.⁵⁵

9. Kísérlet a fakultatív hitoktatás bevezetésére

Az 1947 márciusában megtartott pártközi értekezleten újra napirendre került az állami tankönyvkiadás, az általános iskola és a fakultatív hitoktatás bevezetése.

„E három programpont megvalósítása döntő lépés abban az irányban, hogy új, a demokrácia szellemének megfelelő alpra helyezzük az egyház és az állam viszonyát. Nincs társadalmi és közéletünknek még egy fontos területe, ahol annyira elmaradtunk a kor és a fejlődés követelményeitől, mint itt. A külföldi demokráciák már rég megoldották ezt a kérdést. Ezzel fiatal demokráciánk egy komoly mulasztását pótoljuk és folytatjuk a dolgozó milliók felszabadítását az anyagi és szellemi elnyomástól. Természetesen egy ujjal sem nyúlunk hozzá a vallás szabad gyakorlásához, sőt az állam támogatását sem vonjuk meg az egyháztól, ahol vallásos kötelezettségét teljesíti”.⁵⁶

Mi is történt? Az állam a kommunista párt egyházpolitikáját magáévá téve az egyház kiszorítását tervezte a politikai és a gazdasági élet után az oktatásból és a nevelésből is. A tervezet szerint a modern társadalom felépítése nem lehetséges a katolikus egyház tanainak és dogmáinak alapján. Ugyanakkor elismeri az egyházak helyét a társadalomban, de ott sem fogadja el a kizárólagosságát, és igyekszik távol tartani őket minden olyan posztól, ahol közvetlen hatással lehetnek a társadalomra.

Természetesen a pártközi értekezlet döntése ellenkezést és tiltakozást váltott ki az egyházi iskolákba járó tanulók, a szülők és a pedagógusok részéről, ahogy tiltakoztak ellene az egyházi vezetők, valamint a Kisgazdapárt egyes képviselői, és a teljes Szabadságpárt is. Gimes Miklós szerint azonban ebben az esetben

54 SZABÓ István: A béke velünk. *Népszava*, 1947. február 16. 1.

55 A falujárók. *Szabad Nép*, 1947. február 26. 1.

56 FRISS István: Pártközi munkaprogram. *Szabad Nép*, 1947. március 18. 1.

„[s]em többről, sem kevesebbről [nincs szó], minthogy a magyar demokrácia végre úr akar lenni a maga portáján és napirendre tűzte alapvető kulturális követeléseinek megvalósítását: a fakultatív vallásoktatás bevezetését, az állami tankönyv-monopólium megteremtését, az általános iskola megerősítését”.

Azonban véleménye szerint a „klerikális reakció erre nyílt hadüzenettel válaszol, tömegmozgalmat igyekszik szervezni”. Tehát a kommunista párt értelmezésében az, aki nem ért egyet ezekkel a lépésekkel, az ellensége a demokráciának. Az ellenzők következő lépései Gimes szerint könnyen megjósolhatók, hiszen mindig ezzel a fegyverrel éltek 1945 után, ha vélt vagy valós sérelem érte őket:

„A tüntetésektől a kultuszminiszternek küldött tiltakozó levelekig minden eszközt meg fog ragadni a klerikális reakció arra, hogy minimális követeléseink megvalósítását meggátolja és hogy ezeket a minimális, a világ nagy részében már réges-rég túlhaladott követeléseket vallás- és egyházüldözésnek tüntesse fel”.⁵⁷

Végül azonban a fakultatív hitoktatás bevezetése 1947 tavaszán lekerült a napirendről, így az egyház ekkor joggal érezhette úgy, hogy egy igen fontos és jelentős csatát nyert meg.

10. Újrainduló egyházellenes támadások és a kékcédulás választások

Az elkövetkező időszakban a kisgazdapárt elleni egyre erősebb támadások, Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása és emigrálása és a Dinnyés Lajos vezette új kormány felállítása szerepelt a lapok címlapján. Természetesen, ahogy előtte is, ezekben is megtalálhatták, akik keresték, az egyház kezét, azonban kifejezetten az egyház elleni támadás nem indult. 1947 késő nyaratól a politikai kérdések pedig már a választások körül forogtak. Az egyház itt annyiban játszott szerepet, hogy a baloldali lapok igyekeztek meggyőzni a közvéleményt az egyház és az ezt támogató, főként ellenzéki pártok demokráciaellenes politikájáról. Ezzel kapcsolatban Molnár Erik augusztus 20-i vezércikkében a Szent István-i egyház példáján keresztül kiemelte, hogy

„A magyar egyház legszebb történeti hagyományainak felelne meg, hajdani nagy kultúrszerepének méltó folytatása volna, ha őszintén együttműködne a magyar népi demokráciával, amely a jelen haladó politika formája. Ez az együttműködés ma is hozzájárulna az állam megszilárdulásához, mint Szent István korában, biztosítaná az egyház és a vallási élet semmitől sem zavart fejlődését, megyorsítaná az ország haladását, mint Szent István korában”.⁵⁸

Azonban a valóság, legalább is a Magyar Kommunista Párt szerint, egészen más. A választások előtt Révai József vette számba az ellenzéki pártokat, amelyek nagy része valamilyen formában kötődött a katolikus egyházhoz, még

57 GIMES Miklós: A lelkiismereti szabadságért. *Szabad Nép*, 1947. március 23. 1.

58 MOLNÁR Erik: Szent István napjára. *Szabad Nép*, 1947. augusztus 20. 1.

akkor is, ha az egyház, akárcsak 1945-ben, egyik párt támogatására sem bízta a híveket. Révai meglátása szerint 1947-ben még nem érett meg az idő arra, hogy „európai értelemben vett” katolikus párt jöhessen létre, mert

„[a] magyar demokrácia még oly fiatal, az egyház és a feudalizmus érdekszövetségére való emlékezés még oly erős, hogy a Giesswein Sándor⁵⁹ hagyományait hangoztató párt észre sem veszi: új kiadásban Wolff-párt⁶⁰ lett belőle. Egy katolikus politikai pártnak Magyarországon csak akkor lenne létjogosultsága, ha bizonyos egyházi körök és a régi rendszer között még mindig fennálló kapcsolatok elleni harcot írná zászlajára: az egyház felszabadítását a régi rendszer védelmezőjének és palástjának szerepe alól – de hihető-e, hogy a Barankovics-párt⁶¹ ezt a feladatot vállalni meri és tudja? Nem hihető. Ellenkezőleg, eddigi szereplése bizonyítja, hogy nem is akarja”.⁶²

Révai konklúziója egyértelmű: a katolikusok támogatását kérő pártok nem tudtak túllépni 1945-ön, és jelenlegi állapotukban nem képviselhetik híven a katolikusokat.

A *Népszava* augusztus 27-i vezércikke szintén az ellenzéki pártok és a katolikus egyház kapcsolatával foglalkozott. A *Népszava* külön kiemelte a püspöki kar állásfoglalását a választásokkal kapcsolatban, és arra a következtetésre jutott, hogy Mindszenty és a püspökök helyesen jártak el, amikor nem támogatnak egyetlen pártot sem. A *Népszava* külön hangsúlyozta, hogy Mindszenty „ezzel a lépésével, ezzel a nyilatkozatával sokat, igen sokat tett az Egyházért és a demokráciáért egyaránt. A demokrácia és az Egyház közölt nem lehet és nincs is ellentét és mi örködni fogunk afelett, hogy a politikától magát távontartó Egyház szabadon terjeszthesse az ígét”. Ugyanakkor elítélően nyilatkozott azokról az ellenzéki pártokról, „szellemi templomrablók[ról]”,

„akik kihasználva a falusi nép vallásos meggyőződését, azzal a hazugsággal igyekeznek szavazóikul megnyerni őket, hogy pártjuk az Egyház hivatalos pártja. Arról a romlottéletű papról szólunk, aki feslett életét a hamisan terjesztett püspöki támogatással próbálja leplezni. És beszélünk arról az útját tévesztett újonc politikusról, aki keresztény jelszóval jelöli meg hozzá hasonló farizeusokból toborzott pártját”.⁶³

A *Népszava* végül is azt kommunikálta a választások előtt, hogy nem ért egyet sem az egyház politikai szerepvállalásával, de azzal sem, ha a politika igyekszik felhasználni az egyházat önös céljai eléréséért.

A választások napján a *Szabad Nép* vezércikkben hozta le az előző napon, a rádióban elhangzott Rákosi Mátyás-beszédet. Ebben a párt főtitkára a választá-

59 Gieswein Sándor (1856–1923): politikus, tudós, pap, a magyar keresztényszocialista mozgalom megalapítója.

60 A Keresztény Közösségi Pártról (Wolff-párt) lásd GERGELY Jenő: *A Keresztény Közösségi (Wolf) Párt, 1920–1939*. Budapest, Gondolat, 2010. (Pártok és politika)

61 A Demokrata Néppártról lásd PETRÁS Éva: Barankovics István és pártja az 1945-ös demokráciában és annak utóvédharcában. *Múltunk*, 2016/1. 90–107.

62 (R. J.) [RÉVAI József]: Az ellenzék. *Szabad Nép*, 1947. augusztus 26. 1.

63 Templomrablók. *Népszava*, 1947. augusztus 27. 1.

sokon való részvételre kérte a jogosultakat, valamint arra, hogy szavazatukat a Magyar Kommunista Pártra adják le. Beszédében kiemelt figyelmet fordított az egyház és a párt kapcsolatára. Rákosi úgy látta, hogy a kommunista párt politikája célravezető volt, amikor

„Nem engedjük belevinni a vallást a napi politika kérdéseibe és amikor Nagy Ferencék provokációs céllal felvetették a fakultatív vallásoktatás kérdését, mi voltunk azok, akik közbeléptünk és levettük a napirendről. A romba dőlt templomok helyreállításán és a szegény eklézsiák földhöz juttatásán át százféle formában adtuk tanújelét annak, hogy a nagy többségében vallásos népünk zavartalanul és a legnagyobb lelkiismereti szabadsággal imádhassa Istent”.

Ennek a politikának köszönhető, hogy a püspöki kar 1945 után ismét azt a döntést hozta, hogy nem támogat egyetlen pártot sem a választásokon. Rákosi arra is ígéretet tett, hogy „az egyházak jogos érdekeinek a jövőben is védői és támogatói leszünk”.⁶⁴ A választások után, amely a kommunista párt győzelmével zárult, a párt programja tartalmazta az egyházakkal fennálló vitás, nyitott kérdések rendezését is.⁶⁵

11. A kommunista diktatúra kiépülése és az egyházi iskolák államosítása

A választások után ismét a kisgazdapárti Dinnyés Lajos alakíthatott kormányt, azonban már nem beszélhetünk tényleges koalíciós kormányzásról, hiszen a vezető politikusait elvesztő kisgazdapárt és a jobboldalinak bélyegzett tagjaitól „megszabadított” Szociáldemokrata Párt már nem volt képes ellenúlyozni a Kommunista Párt tevékenységét. A kommunistákra veszélyes ellenzéki pártokat pedig koholt vádak alapján felszámolták. A külpolitikai történések (a Kominform létrehozása, a Truman-doktrína, a Marshall-segély és a bipoláris világrendszer kialakulása) szintén a kommunista párt politikai uralmát vetítették előre.⁶⁶

1948 elején az első összeütközés a katolikus egyház vezetői és a kommunista párt között az 1848-as centenáriumi év kapcsán bontakozott ki. A baloldal azzal vádolta az egyházat, hogy

„a katolikus egyház reakciós körei – élükön Mindszentyvel – szembefordultak a magyar nemzet negyvennyolcas centenáriumi ünnepeivel. A prímás és az Actio Catholica már az elmúlt esztendőben több ízben kijelentették, hogy nem kívánnak részt venni a centenáriumi év előkészületeiben és felszólították szervezeteiket, hogy 1848–49 emlékét az ő utasításaik szellemében ünnepeljék”.

⁶⁴ RÁKOSI Mátyás: Szavazz a Kommunista Pártra! *Szabad Nép*, 1947. augusztus 31. 1.

⁶⁵ (Lg) [LOSONCZY Géza]: A Kommunista Párt kormányzati programja. *Szabad Nép*, 1947. szeptember 10. 1.

⁶⁶ БОТТОНИ, Stefano: A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. Budapest, MTA BTK TTI, 2014. 74–76.

Ez pedig a lap szerint annyit jelent, hogy nem a szabadságharc magyar hőseit kívánják ünnepelni, hanem a szabadságharc leverőit, a Habsburgokat. Ez pedig egybevág a Kommunista Párt azon narratívájával, hogy az egyházi vezetők nagy része legitimista politikát folytat és a Habsburg-ház restaurációját kívánja. Ugyanakkor azt a narratívát is továbbvitték, amely szerint az egyházi vezetők nem egyenlőek a vallásos emberekkel.

„Azoknak, akik azt akarják elhíttetni, hogy jó katolikus nem tisztelheti Kossuthot és Petőfit, csak a Habsburgokat s azt, hogy jó katolikus nem lehet ma jó demokrata, nem mondhatunk egyebet: tegyenek le arról, hogy az egyház köntöse mögé bujtatva, fokozottabb érvényesülést szerezhetnek a magyar közéletben az ellenforradalomnak és a legitimizmusnak!”⁶⁷

Mindez pedig nagyon jól mutatja a kommunista párt törekvését a múlt uralására és annak eldöntésére, hogy az elkövetkezendő időszak múltértelmezése és feldolgozása hogyan történjen.

A múltértelmezés és a múltfeldolgozás egyik központi narratívája a háború alatti helytállás kérdése, valamint a centenárium okán az 1848–1849-es szabadságharchoz való viszonyulás lett. A múlthoz való viszony, a baloldali pártok értelmezésében, azt is mutatja, hogyan viszonyul az aktor az 1945 után történetekhez. Márpedig, ahogy azt láttuk, az egyházi vezetők – legalább is a kommunista párt és a szociáldemokrata párt szerint – ellenségesen tekintettek a szabadságharcra és ennek folyományaként ellenségesek a szabadságharc 1945 utáni örökösével, a munkáspártokkal is. Az egyház ellenezte a földosztást, politikai szereplőként igyekezett fellépni, mentességet kért a háborús bűnösök részére. Ez pedig nem vezethetett máshoz, mint hogy „[e]lőbb vagy utóbb, láttuk, szakadás lesz a vitából. A szakadást nem mi akartuk, próbáltuk szép szóval, megkíséreltük hallgatással és gyakran gondolatainkban rábíztuk az ügy egészséges fejlődését az időre”. Ez pedig odáig vezetett, hogy Mindszenty „méltatlanná válva saját feladatára és alkalmatlanná arra, hogy őt a komoly vallásos életet élők és komolyan demokratikussá átalakulók képviselőjének tekintsük. Ismételjük, mi nem akartuk, ő akarta. A következményekért nem mi vagyunk felelősek”⁶⁸.

A múlt körüli vitákban természetesen előkerült az oktatáspolitikai is, amelynek egyik fontos eleme az egyházi iskolák kérdése. 1945 óta többször felmerült, hogy az egyházi oktatási intézményekben is kötelezővé kellene tenni az államilag elfogadott tankönyvek használatát és az alap- és középfokú oktatási intézményekben a fakultatív hitoktatás bevezetését. Az erről szóló diskurzus azonban általában kérésélettű volt és csak egy nagyobb politikai összeütközés mellékszálaként került elő. 1948-ban azonban már elsőrendű kérdés lett az oktatás állami monopóliummá tétele. Ennek pontos látéletét adja Losonczy Géza június 3-án megjelent írása is. Losonczy áttekintette az egyházi iskolák és az ál-

67 (Lg) [LOSONCZY Géza]: A klerikális reakció Kossuth és Petőfi ellen. *Szabad Nép*, 1948. január 6. 1.

68 Ám, lássa! *Népszava*, 1948. február 17. 1.

lam történetét 1848-tól kezdve. Az 1945 előtti oktatáspolitikai marxista kritikáját adta, kifejtette, hogy

„[a] felekezeti iskolarendszer azonban nemcsak az egységes, demokratikus nemzeti nevelés kialakulásának állott az útjában, hanem határozottan alátámasztotta az uralkodó osztályok művelődési monopóliumát és elzárta a magyar dolgozók túlnyomó többségét a magasabb kultúra megszerzésének lehetőségétől”.

Az 1945 utáni oktatáspolitikai ugyan tett lépéseket ennek a felszámolására, de a területért felelős minisztérium erélytelenül próbálta érvényesíteni a demokratikus jogokat az oktatásban. Így az általános iskola kiterjesztése, a tankönyvek állami monopóliumba vétele az egyháziak ellenállásán bukkott meg, amelyben szerepe volt az őket támogató kultúrpolitikának is. Ez pedig azt jelentette, hogy továbbra sem jutottak el az oktatási intézményekbe azok, akiket a háború előtti kormányzatok sora is megakadályozott ebben. Azonban „[a]z egyházi iskolák államosítása nemcsak ezeket a veszélyeket szünteti meg, nemcsak jobb, jobban felszerelt, egészségesen berendezett iskolát biztosít a széles néprétegek számára, hanem biztosítja azt is, hogy színvonalas, szép kiállítású és olcsó tankönyvhöz jusson minden tanuló”. Ez pedig nem csak a pedagógusok és a tanulók, hanem az egész társadalom érdeke is.⁶⁹

Az iskolák államosításának felgyorsítása szimbolikusan Pócsperthez kapcsolódik. A falu lakosai a mise után a község háza elé vonultak, hogy ott tiltakozzanak az iskolájuk állami kézbe vétele ellen. A felfordulásban a kivezényelt rendőrök egyike az életét vesztette. A kommunista párt természetesen az egyházat tette felelőssé a haláleset miatt. Vásárhelyi Miklós június 10-i írásában az egyház felelőssége mellett kiemelte az oktatáspolitikai felelősségét is, hiszen

„Elmaradottságuk, tudatlanságuk [az elkövetőké] azonban parancsolóan kötelezi a demokráciát arra, hogy közoktatásunk megjavításával, az egységes demokratikus oktatási rendszer megteremtésével minél előbb vessünk véget az ország egyes részeiben még mindig uralkodó szégyenteljes szellemi elnyomásnak és kulturális elmaradottságnak”.⁷⁰

Ezzel pedig megadták a végső lökést az iskolák államosítására. Az erről szóló előterjesztés 1948. június 15-én került az országgyűlés elé. Losonczy Géza másnapi vezércikkében üdvözölte ezt a lépést, hiszen

„[a] felekezeti iskolarendszer egyike volt azoknak a – szerencsére már igen ritka – területeknek, ahol a magyar demokratikus fejlődés elmaradt önmaga mögött és elmaradt a világ mögött is. Az egységes állami oktatást nemcsak a szomszédos haladott népi demokráciákban valósították meg, hanem – a fasiszta Spanyolország kivételével – az egész civilizált világon”.

69 (Lg) [LOSONCZY Géza]: „Akié a nevelés, azé a nép”. *Szabad Nép*, 1948. június 3. 1.

70 (V. M.) [VÁSÁRHELYI Miklós]: Pócspertriért felelni kell! *Szabad Nép*, 1948. június 10. 1.

Az iskolák állami kézbe vétele, a kommunista párt szerint, szinte az egész ország akaratát tükrözi, szemben azzal az elenyésző kisebbséggel, amely ezt az egyházak elleni támadásként értékelte. Losonczy szerint azonban ez a lépés nem csorbítja az egyház jogait és nem is megy szembe a vallásszabadsággal. Hiszen, mutatott rá Losonczy, ebben a kérdésben

„[n]em a vallás és a vallástalanság, hanem a reakció és a demokrácia ütközik meg az iskolák államosításának kérdésében. Az a reakció, amely a népi demokratikus Köztársaság ellen tör, népünket nyomorban és műveletlenségben szeretné tartani, ütközik meg azzal a demokráciával, amely a népnek a föld és a gyár után kultúrát is akar adni”.⁷¹

Az országgyűlés még aznap, június 16-án elfogadta az iskolák államosításáról szóló törvényt. Két nappal később a *Szabad Nép* szerkesztőségi cikkben köszöntötte ezt, és a Függetlenségi Front győzelmeként aposztrofálta az eseményt. A lap értékelését érdemes hosszabban idézni, mert mindent elmond arról a létkörről, amelyben a törvény megszületett:

„Az egyházi iskolák államosításának lényege: a nemzet, amely eggyé vált a néppel, saját kezébe veszi saját oktatásügyét, nem bízta többé a nemzetén kívülálló, a néppel szembenálló idegen erők-re! Az iskola nem lesz többé a demokrácia ellenségeinek hatalmi pozíciója! A kultúra, a műveltség, az iskola: hatalom. Az a kérdés: ki használja ezt a hatalmat és ki ellen? Használhatja a reakció a nép ellen és használhatja a demokrácia a nép ellenségei ellen. Erről van szó, nem vallásról, nem »kultúregyházról«, nem »természetjogról.« Arról van szó, ki neveljen az iskolában és mire? A művelődés eszközei és keretei a nemzetet kell, hogy szolgálják és nem a nép, tehát a nemzet árulóit. Ezért folyt a harc. Ebben a harcban győztek a nemzet egészséges, építő, a felemelkedést szolgáló erői, az új Függetlenségi Front erői, a múlt levitézlett osztályai, a sötétség erői, a fekete reakció fölött.”

Ahogy már a bevezetőben is említettem, az iskolák államosításával lezárult egy korszak az állam és az egyház közötti harcban. Az ezt követő években a kommunista diktatúra mindent elkövetett azért, hogy teljesen uralma alá hajtassa az egyházakat. Akik pedig nem fogadták el a megalázó kiegyezést, azokra börtön, menekülés, bujdosás, emigráció vagy akár halál várt.

Mivel a tanulmányban ismertetett írások nagyrészt a kommunista és baloldali pártok narratíváját mutatják be, amely leginkább propagandisztikus elemeket tartalmazott, ezért a fontos, hogy a jobboldali, polgári liberális pártok és az egyház nézőpontját is feldolgozzuk a jövőben, hiszen csak így ismerhetjük meg a baloldali pártok és az egyház közötti konfliktus valódi természetét.

71 (Lg) [LOSONCZY Géza]: Az iskolák államosítása az országgyűlés előtt. *Szabad Nép*, 1948. június 16. 1. 208